

כ"ד באייר, תשע"ט, 29.5.2019

גיליון מס' 661

פרשת במדבר

'כלכלה מוסרית' במקום 'סוציאליזם' דתי – תגובה לגילה ורזילק – קפלן

מאת אמנון שפירא, טירת צבי

במאמר לפרשת בהר התייחסה גילה ורזילק-קפלן לשמיטה וליובל, ויפה כתבה כי "השמיטה ושנת היובל הם רעיונות נשגבים ואפילו אוטופיים, רעיונות של חופש ושחרור... של חמלה והתחשבות". לו כתבה את מאמרה בעלון הקיבוץ הדתי לפני 40 שנה ויותר, מן הסתם הייתה קושרת אותו ל"סוציאליזם דתי", מושג, שהיה שגור אז בתנועתנו.

המונח "סוציאליזם" נולד באירופה במאה ה-19, יש לו כמה הגדרות, והמשותף לכולן הוא התנגדות לקפיטליזם ולשוק החופשי, תמיכה בבעלות ציבורית על אמצעי הייצור וניהול עצמי של העובדים. היה אז קסם רב ברעיונות של שחרור הפועלים בעולם, וגם ראשוני הקיבוץ הדתי צידדו בתכליתן החיובית. אבל, בשללם את מלחמת המעמדות המרכזיסטית, ובהסתמכם על תורת ישראל ועל נביאי ישראל, יצרו הוגי התנועה (משה אונא ובייחוד צוריאל אדמנית), את הביטוי: "סוציאליזם דתי".

רוסיה לשעבר הוציאה שם רע לסוציאליזם, מפני שלא נבנתה כ"סוציאל-דמוקרטיה" אלא כעריצות קומוניסטית. היא זו שגרמה לעולם להסתייג מכל מה שריח של סוציאליזם דבק בו, וכך נולד צורך מחודש לדון באותם חוקי התורה, כמו דין "היובל" שניתחה גילה ורזילק-קפלן, כדי למצוא את הנוסחה הנכונה ל"כלכלה יהודית". לדעתי, חוקי הכלכלה בתורה מחפשים דרך ממוצעת בין חסרונותיהם ויתרונותיהם של קפיטליזם (הבנוי על חופש, וזה חיובי, אך מעודד פערים כלכליים, וזה רע) ושל סוציאליזם (הבנוי על סולידריות, וזה חיובי, אך מקטין את אחריות האדם לגורלו, וזה שלילי). לפיכך, צריך סוג של 'קפיטליזם' מעודן, כדי לפתח שוק חופשי המייצר את ההון הדרוש לכלל המדינה מצד אחד, וצריך גם סוג של 'סוציאליזם', מצד אחר, כדי להציע רווחה חברתית לאוכלוסיות הזקוקות לה, וישנן כמה מארצות צפון אירופה, כמו נורבגיה, שנוקטות בשיטה זו.

רעיון תורני זה, הכולל את הצדדים החיוביים שיש בקפיטליזם ובסוציאליזם גם יחד, ניתן לממש ב-"כלכלה מוסרית". מונח זה שאלתי מפרופ' פניה עוז-זלצברגר (בתו על עמוס עוז, והיסטוריונית באוניברסיטת חיפה). לדעתי, המאה ה-17 הייתה התנ"כית שבמאות האירופיות. התנ"ך (לאחר המצאת הדפוס) הגיע אז כמעט אל כל שולחן מטבח בכל בית יודע קרוא בצפון-אירופה, ונוצר תהליך חיובי, ה"פוליטיזציה של התנ"ך". הוגי דעות נוצריים הבחינו שהתנ"ך מכיל בתוכו תובנות פוליטיות חיוביות, המלמדות על יחסי שליט ונשלטים ויחסי חברה-מדינה, והם שרטטו שלושה רעיונות פוליטיים **שיסודם יהודי-מקראי מובהק**. היו אלה רעיונות, שאפשרו את תפישת המדינה המודרנית ואת עלייתם של רעיונות החירות המודרניים, לרבות הליברליזם הקלסי עצמו: א-מודל לא-פיאודלי של מדינת חוק, ותפישת משפט שעל פיה יותו גבולות מדיניים שבתוכם ייכון דין אחיד ויחולו

זכויות כלליות; ב- רעיון "הכלכלה המוסרית", שיש בה ציווי עליון לערבות הדדית והגבלה עקרונית על זכות הקניין; ג- מודל "הרפובליקה הפדרטיבית" שמצאו ב-12 שבטי ישראל – מודוס ויונדי שאפשר לשבטי ישראל לקיים (ולו רק בתקופת ההתנחלות והשבטים), צורת שלטון לא-ריכוזית. אמנם, איננו זקוקים להוגי דעות נוצריים כדי להמיר את ה"סוציאליזם הדתי" ב"כלכלה מוסרית". אבל יש לקבל ברצון את התובנה, שהעולם הנוכרי מכיר ברעיונות-יסוד חשובים בתורת ישראל, ומאמץ אותם לתרבותו.

רעיון "הכלכלה המוסרית" ראוי לטיפוח כי הוא רעיון יהודי בסיסי המצוי בתורה כמדריך לחיים של יחיד ושל אומה. אבל גם כמחסום בפני רוחות חדשות, צוננות (ולדעת, מטרידות מאוד), הנחשפות לאחרונה בשולי הצינונות הדתית, הבורחות מהסולידריות שבסוציאליזם אל החופש הדורסני של הקפיטליזם. ואכן, כאשר שם המשחק הוא "כלכלה" נטו, ללא איזונים ובלמים – הפערים החברתיים גדלים, הפריפריה נשחקת, החקלאות נשחקת, ונשחקת האדמה וגם האדם.

פרופ' מילטון פרידמן (יהודי, מאוניברסיטת שיקגו, בעל פרס נובל לכלכלה) הוא כלכלן בעל השפעה בעולם, ונודע בתמיכתו בכלכלת השוק החופשי. ב-1977 ביקר בישראל ונפגש עם רה"מ דאז, מנחם בגין, ועם אנשי כלכלה בישראל. כשנשאל לאן יש לכוון את המשק הישראלי, הציע, כמצופה, לצמצם את כוחה של הממשלה ולהעצים את כוח השוק. פרידמן טען, כי "מעטים אנשים [בעולם] אשר הפיקו תועלת רבה כל כך מהיוזמה החופשית ומהקפיטליזם התחרותי כמו היהודים; ומעטים האנשים [בעולם] אשר התנגדו בצורה כה עקבית לקפיטליזם ופעלו כה רבות כדי לערער את יסודותיו האידיאולוגיים כמו היהודים". ועוד טען, כי בישראל קיימות שתי מסורות חברתיות-כלכליות, ושתיהן יהודיות במובהק, המנוגדות זו לזו: מסורת "קפיטליסטית" בת אלפיים שנה, שהתפתחה בתנאי הגולה, ובה "הישענות האדם על עצמו ושיתוף פעולה חופשי; כישרון לעקוף את הפיקוח הממשלתי; שימוש בכל אמצעיו של כושר ההמצאה היהודי כדי לנצל את ההזדמנויות שבשוק שנעלמו מעיניהם קצרות הראייה של פקידי השלטון". לעומת זאת, יש בישראל כיום גם "מסורת בת מאה של אמונה בשלטון סוציאליסטי-פטרנליסטי ודחיית הקפיטליזם והשוק החופשי". פרידמן הסיק, כי "למזלה הטוב של ישראל הוכח, כי המסורת העתיקה יותר היא המסורת החזקה יותר". אבל לדעת, פרידמן טועה. ההגדרה החדשה שהצענו כאן, "כלכלה מוסרית", באה לתת תשובה טובה יותר לשאלה מהי "כלכלה יהודית" – והיא **שילוב חכם בין 'קפיטליזם' ל'סוציאליזם'**, ובאה גם לתת תשובה טובה יותר לשאלה, איך בני אדם צריכים היום לחיות. תורת ישראל נותנת לכך תשובה נכונה.

אמנון שפירא, נשוי להדסה וחבר מירת צבי, היה פרופסור למקרא באוניברסיטאות בר אילן ואריאל.

דף פרשת שבוע על הקיבוץ הדתי מופיע באתר הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il
כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il
ולרשום [subscribe](#) בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב [unsubscribe](#) בשורת הנושא.
תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: amudim@kdati.org.il